

GDAŃSKIE TEKI
TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZE

Tom I

Z TURYSTYKĄ PRZEZ WIEKI

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO

Kolegium Redakcyjne
Krzysztof Lewalski (przewodniczący)
Tadeusz Stegner, Anna Paner, Magdalena Nowak,
Iwona Janicka, Anna Łysiak-Łątkowska

Recenzent
prof. dr hab. Jadwiga Hoff

Redaktor Wydawnictwa
Maria Kosznik

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Taranek

Skład i łamanie
Urszula Jędryczka

Publikacja sfinansowana z działalności statutowej Wydziału Historycznego
Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-394-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Grzegorz Szamocki	
<i>Ebal – święta góra Izraelitów?</i>	13
Karolina Burakowska	
<i>Legendy średniowiecznych zamków Polski jako element współczesnych ofert turystycznych</i> ..	25
Sławomir Kościelak	
<i>Gdańsk w opinii XVIII-wiecznych turystów i czasowych rezydentów. Walory i mankamenty nowożytnego miasta</i>	40
Anna Łysiak-Łątkowska	
<i>Alphonse-Marie Fortia de Piles i Louis de Boisgélin de Kerdu – wrażenia z podróży po Szwecji w latach 1790–1791</i>	63
Monika Milewska	
<i>Czy Napoleon podbije Polskę? O napoleońskich produktach turystycznych ostatnich lat</i> ...	79
Janusz Dargacz	
<i>Gdańszczanin na plaży. Z dziejów letniego wypoczynku w XIX-wiecznym Gdańsku</i>	95
Iwona Sakowicz	
<i>Pielgrzymi czy turyści? Wyprawy do Ziemi Świętej zorganizowane przez Thomasa Cooka w drugiej połowie XIX wieku</i>	124
Grażyna Czerniak, Justyna Zyśk	
<i>Rowerem przez Mazury. Obraz kulturowy Mazur u schyłku XIX wieku w świetle wspomnień warszawskich cyklistów</i>	135
Anna Kwaśniewska	
<i>Wpływ turystyki na grupy regionalne i ich kulturę – na przykładzie Podhala i Kaszub</i>	148
Zbigniew Opacki	
<i>Walentyny Horoszkiewiczówny impresje z pobytu we Włoszech w 1929 roku – naukowo-religijne inspiracje a turystyczny wymiar podróży</i>	169

Tadeusz Stegner	
<i>Propaganda w turystyce w Polsce w okresie międzywojennym</i>	187
Zbigniew Landowski	
<i>Islam. Tanatoturystyka dla Polaków. Gdański Cmentarz Garnizonowy</i>	201
Bibliografia	227

WSTĘP

Turystyka jest jedną z najbardziej rozwijających się dziedzin gospodarki Polski, a co za tym idzie ma coraz większy wpływ na rozwój gospodarczy całych regionów czy nawet pojedynczych miejscowości. Z tego powodu współczesne rynki pracy stawiają przed swoimi przyszłymi pracownikami coraz wyższe wymagania. W przypadku branży turystycznej zakres prowadzonej działalności znacznie się poszerzył i obejmuje już nie tylko funkcjonowanie biur podróży, lecz także wielu innych instytucji (muzeów, izb i centrów informacji turystycznej, biur promocji regionu, miejscowości, wydawnictw podróźniczych itp.), które oferują różne produkty lub usługi turystyczne związane zarówno z podróżowaniem, ale także z projektami wymagającymi szerokiej wiedzy związanej z krajo- i kulturoznawstwem.

Oprócz celów komercyjnych instytucje te coraz częściej zakładają więc realizację również tych bardziej „szlachetnych” celów, jakie stawia przed sobą coraz bardziej wymagający, nowoczesny turysta, a chodzi tu o jego dążenia do wzbogacenia swoich wiadomości o danej kulturze, regionie, tradycjach – czy po prostu realizację własnego hobby. Intensywnie rozwijająca się pod wpływem tych potrzeb turystyka krajoznawcza, etniczna, religijna, batalistyczna, genealogiczna, kulinarna, alternatywna, ekoturystyka, agroturystyka itd. wymaga od chcących pracować w tej branży coraz wyższych kwalifikacji, umiejętności i nieprzeciętnej wiedzy.

Wychodząc naprzeciw tym potrzebom, w 2010 roku w ramach Instytutu Historii UG powstał unikatowy kierunek Krajoznawstwo i turystyka historyczna (KiTH), który oferuje kompleksowy programy kształcenia. Łączy on w sobie różne dyscypliny wiedzy – historyczną, geograficzną, kulturoznawczą, prawną oraz elementy zarządzania. Program ten realizowany jest na I (trzyletnie studia licencjackie) oraz II (dwuletnie uzupełniające studia magisterskie) stopniu KiTH, a dopełniają go praktyki, jakie studenci odbywają w instytucjach współpracujących w tym zakresie

z Instytutem Historii UG. Oferta kształcenia skierowana jest do wszystkich zainteresowanych abiturientów szkół średnich, jak również do tych, którzy chcą podjąć naukę na kolejnym kierunku studiów. Priorytetem jest wyposażenie absolwentów kierunku w narzędzia w postaci wiedzy oraz praktycznych umiejętności umożliwiających nie tylko podjęcie pracy w przedsiębiorstwie turystycznym (np. jako przewodnik czy rezydent), ale także przygotowujących ich do organizacji, zakładania i prowadzenia własnej działalności gospodarczej.

Wiedząc, iż sala wykładowa nie jest jedynym miejscem zdobywania wiedzy, postanowiliśmy dać naszym studentom dodatkowe jej źródło, są nimi prezentowane „Gdańskie Teki Turystyczno-Krajoznawcze”. Mają one realizować trzy zasadnicze cele. Po pierwsze – prezentować najnowsze wyniki i kierunki badań pracowników naukowych zajmujących się tematyką krajoznawstwa i turystyki kulturowej. Po drugie – umożliwiać studentom poszerzenie horyzontów myślowych i przekazanie im wiedzy niedostępnej w podręcznikach akademickich. W końcu po trzecie – służyć szerokiej popularyzacji tej wiedzy również w innych środowiskach, zainteresowanych rozwojem indywidualnym. Chcielibyśmy, by co roku ukazywał się jeden tom GTTK, przy czym każdy z nich będzie poświęcony innemu tematowi przewodniemu, a co za tym idzie będzie inaczej zatytułowany.

Niniejszy inauguracyjny tom „Gdańskich Tek Turystyczno-Krajoznawczych” nosi tytuł *Z turystyką przez wieki* i zgodnie z założoną ideą prezentuje artykuły naukowców (w gronie których znalazła się również absolwentka KiTH oraz doktorek naszej i innych uczelni) nie tylko Uniwersytetu Gdańskiego. Pod względem chronologicznym mają one charakter przekrojowy i obejmują okres od starożytności do XX wieku.

Historyk starożytności i biblista, Grzegorz Szamocki, w artykule *Ebal – święta góra Izraelitów?* przybliży czytelnikowi różne stanowiska archeologów, historyków i biblistów względem roli i znaczenia góry Ebal (940 m) w historii starożytnego Izraela. Informacje o niej jednak trudno znaleźć w licznych przewodnikach po Izraelu i Ziemi Świętej oraz w turystycznych informatorach. Tymczasem w latach osiemdziesiątych minionego wieku archeolodzy odkryli na niej pozostałości obiektów, które według opinii wielu specjalistów można identyfikować jako świadectwa najstarszego izraelskiego centrum kultowego z końca XIII wieku przed Chr. Autor uznaje, że mimo trudności z ostatecznym werdyktem w tej sprawie, już dzisiaj można stwierdzić, iż dla wielu wyznawców Boga JHWH góra Ebal była miejscem kultu i górą świętą. Konstatacja ta powinna stać się swoistym wyzwaniem dla sektora turystyki tego regionu.

Z kolei Karolina Burakowska, absolwentka studiów licencjackich na kierunku Krajoznawstwo i turystyka historyczna, poświęca swój artykuł *Legendy średniowiecznych zamków Polski jako element współczesnych ofert turystycznych* tematowi legend, podań

i opowieści związanych ze średniowiecznymi zamkami. Owe przekazy jednak nie zawsze są średniowiecznej proveniencji, niektóre powstawały w okresie nowożytności, a nawet współcześnie. Wszystkie stanowią element oferty turystycznej.

Sławomir Kościelak, znakomity znawca dziejów Gdańska, w swym erudycyjnym tekście *Gdańsk w opinii XVIII-wiecznych turystów i czasowych rezydentów. Walory i mankamenty nowożytnego miasta* na podstawie szeregu relacji z podróży i wizyt wykazuje, że Gdańsk w badanym okresie przyciągał wielu gości, turystów, podróżników oraz ludzi interesu. Mimo że miasto w ciągu XVIII wieku nie zdołało, wskutek politycznych i gospodarczych zawirowań, utrzymać opinii silnego i bezpiecznego ośrodka, do tego nie było wolne od wielu komunalnych mankamentów, to jednak szereg atrakcyjnych walorów, wspaniałe zabytki, potencjał zbiorów, kolekcji, książek, uczonych ludzi i rozbudowana na miarę czasów baza hotelarska i gastronomiczna stanowiły o atrakcyjności Gdańska na turystycznej mapie ówczesnej Europy.

Anna Łysiak-Łątkowska, specjalistka historii Europy przełomu XVIII i XIX wieku, w opracowaniu *Alphonse-Marie Fortia de Piles i Louis de Boisgélin de Kerdu – wrażenia z podróży po Szwecji w latach 1790–1791* prezentuje obserwacje dwóch oficerów, emigrantów francuskich, którzy między zimą 1790 roku a wiosną 1791 roku odbyli podróż po Szwecji. Jak wynika z przeprowadzonej przez autorkę analizy, wiele oglądanych miejsc i obserwowanych zjawisk podróżnicy oceniali z francuskiej perspektywy i standardów, które wydawały się im naturalne, stąd czasami ton ich wypowiedzi cechowała wyższość. Godnym natomiast podziwu uznali szwedzki system komunikacji, którego jedyną wadą były zbyt wysokie opłaty. Nadto francuscy emigranci zwracali uwagę i podziwiali krajobrazy, położenie geograficzne oraz walory przyrodnicze różnych krain szwedzkich. Wiele też na stronach ich relacji znalazło się refleksji związanych z mieszkańcami, życiem dworskim, przemysłem, handlem i kulturą. Szwecja, jako jeden z krajów północnych, budziła zaniepokojenie, a ponieważ nie znajdowała się na tradycyjnych trasach, stanowiła przez to intrygujący kierunek podróży.

Monika Milewska, antropolog historii, w artykule *Czy Napoleon podbije Polskę? O napoleońskich produktach turystycznych ostatnich lat* podejmuje próbę wstępnego bilansu przemian, które zaszły w turystyce kulturowej związanej z epoką napoleońską pod wpływem obchodów dwustulecia pobytu wojsk francuskich na ziemiach polskich. Autorka przedstawia potencjał napoleońskiej turystyki biograficznej i militarnej, a także prezentuje różne rodzaje produktów turystycznych związanych z historią tego okresu w Polsce, ponadto stara się zwrócić uwagę na luki w ofercie turystycznej zarówno regionów, jak i touroperatorów.

Janusz Dargacz, pracownik Muzeum Historycznego Miasta Gdańska oraz doktorant Wydziału Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego, jest autorem kolejnego interesującego opracowania *Gdańszczanin na plaży. Z dziejów letniego wypoczynku*

w XIX-wiecznym Gdańsku. Czytelnik dowiaduje się m.in., że już w końcu XVIII wieku na południowym wybrzeżu Bałtyku zaczął się upowszechniać zwyczaj zażywania kąpeli morskich dla celów leczniczych. Z kolei w ciągu pierwszej połowy XIX wieku w okolicach Gdańska powstały cztery zakłady kąpielowe: w Brzeźnie, Sopocie, na Westerplatte oraz w Wisłoujściu. Autor dostarcza wielu ciekawych informacji dotyczących pobytu w XIX-wiecznym kąpielisku, który podlegał rozmaitym regulacjom i ograniczeniom. Podobnie kąpiele w morzu wiązały się z określonym rytuałem i wymagały stosowania rozmaitych, nieznanych już dziś rozwiązań.

Iwona Sakowicz, znawczyni historii powszechnej XIX wieku, w artykule *Pielgrzymi czy turyści? Wyprawy do Ziemi Świętej zorganizowane przez Thomasa Cooka w drugiej połowie XIX wieku* przybliża zjawisko odrodzenia ruchu pielgrzymkowego wśród protestantów w Wielkiej Brytanii, które nastąpiło w XIX wieku. Jednym z jego pionierów był Thomas Cook, baptysta z Derbyshire, który mimo skromnych początków zbudował potężne przedsiębiorstwo turystyczne. Autorka zwraca uwagę, że w przypadku protestanckich podróżników z Wielkiej Brytanii przybywających do Palestyny trudno jest dokonać prostego rozróżnienia na turystów i pielgrzymów, choć większość przybywających tam osób motywowana była religijnie. Na podstawie relacji pielgrzymów i podróżników badaczka przedstawia warunki, koszty podróży oraz wrażenia z Ziemi Świętej.

Grażyna Czerniak oraz Justyna Zyśk, doktorantki na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, na podstawie relacji z podróży rowerowej na Mazury odbytej w 1896 roku przez dwóch warszawskich cyklistów, w artykule *Rowerem przez Mazury. Obraz kulturowy Mazur u schyłku XIX wieku w świetle wspomnień warszawskich cyklistów* podjęły próbę rekonstrukcji szlaku kulturowego tego regionu. Celem wyprawy warszawskich rowerzystów była m.in. chęć poznania kultury i piękna mazurskiej krainy, obcej dla ówczesnego, przeciętnego mieszkańca Królestwa Polskiego, nadto przedsięwzięli ją również w celach czysto rekreacyjnych.

Anna Kwaśniewska, ceniony badacz kultury kaszubskiej, w interesującym studium porównawczym *Wpływ turystyki na grupy regionalne i ich kulturę – na przykładzie Podhala i Kaszub* pokazuje, jak rozwój turystyki przyczyniał się do „odkrycia” Podhala i Kaszub, a jednocześnie powodował zmianę spojrzenia grup etniczno-regionalnych na własną kulturę, jej dowartościowanie, a także komercjalizację. Turystyka i regionalizm, jak stwierdza autorka, przyczyniły się też do powstania wielu muzeów i izb regionalnych, wytwarzania lokalnych potraw i produktów żywnościowych, słowem do zachowania wielu elementów dawnej kultury regionalnej (zwyczaje, muzyka, strój), które stały się towarem na sprzedaż.

Zbigniew Opacki, znawca polskiej i rosyjskiej myśli politycznej, poświęca swój artykuł *Walentyny Horoszkiewiczówny impresje z pobytu we Włoszech w 1929 roku – naukowo-religijne inspiracje a turystyczny wymiar podróży* wyjazdowi sekretarza Uniwersytetu

Stefana Batorego w Wilnie do Włoch, który odbył się w 1929 roku. Horoszkiewiczówna pojechała tam w celu zebrania materiału do przygotowywanej rozprawy doktorskiej poświęconej myśli etycznej Andrzeja Towiańskiego. Ważnym aspektem wyjazdu było też zapoznanie się ze skarbami kultury i sztuki Włoch. Turystyczny wymiar podróży w sposób integralny łączył się z naukowym oraz religijnym. Itinerarium włoskiej podróży Horoszkiewiczówny stanowi ważne źródło do badania dziejów turystyki przed jej umasowieniem, a zarazem do zgłębiania dziejów nowoczesnej religijności.

Tadeusz Stegner, wykładowca historii turystyki oraz autor szeregu cenionych prac z tego zakresu, w artykule *Propaganda w turystyce w Polsce w okresie międzywojennym* pisze, że w wielu krajach europejskich omawianego okresu turystyka nabrała państwowego wymiaru, stając się elementem propagandowego oddziaływania na swoich obywateli. Podobnie było w Polsce, choć, jak zaznacza, działania te nie przybrały tak silnego zabarwienia ideologicznego, jak w krajach faszystowskich czy komunistycznych. Poznawanie swojego kraju poprzez podróże, piesze wędrówki miało umacniać polskie poczucie narodowe i przełamywać dawne zaborowe bariery oraz stereotypy. Przez turystykę starano się zatem budować jedność państwa, służyła temu m.in. agitacja na rzecz wypoczynku we własnym kraju oraz tworzenie instytucjonalnych instrumentów wsparcia rodzącego się rodzimego przemysłu turystycznego.

Zbigniew Landowski, arabista i znawca islamu, w artykule *Islam. Tanatoturystyka dla Polaków. Gdański Cmentarz Garnizonowy* prezentuje i opisuje miejsce pochówku Tatarów polskich na Cmentarzu Garnizonowym w Gdańsku. Kwatera muzułmańska nr 29 została wydzielona w latach pięćdziesiątych XX wieku. Pierwszego pochówku dokonano w niej w 1953 roku, kiedy spoczął tu imam wileński, Ibrahim Smajkiewicz, przywódca duchowy Tatarów przybyłych do Gdańska z Wilna w latach 1945–1949. Autor jest orędownikiem włączenia obiektów, jakimi są cmentarze wielokulturowe w nowy, tematyczny szlak turystyczny adresowany do turystów kulturowych, a szczególnie zwolenników tanatoturystyki, turystyki religijnej i szeroko pojętej turystyki poznawczej. Dla uatrakcyjnienia tej oferty proponuje również wykorzystanie w celach promocyjnych metody questingu.

Na koniec pragniemy zapowiedzieć kolejny tom „Gdańskich Tek Turystyczno-Krajoznawczych” zatytułowany *Turystyka i turysta nad Bałtykiem*, jego wydanie jest planowane w 2016 roku. Przybliży on m.in. historię i funkcjonowanie nadbałtyckich kurortów, przedstawi ich funkcje, znaczenie, metody leczenia, infrastrukturę, scharakteryzuje przybywających doń turystów i ich sposoby spędzania wolnego czasu.

Mamy nadzieję, że „Gdańskie Teki Turystyczno-Krajoznawcze” zainteresują szerokie grono czytelników, a poruszana w nich tematyka zaspokoi ich ciekawość, przyczyni się do poszerzenia wiedzy w zakresie turystyki i na stałe wejdzie do kanonu lektur, po które każdy zainteresowany będzie chętnie sięgać.

Iwona Janicka, Krzysztof Lewalski